

Postmodernism och feministisk nationalekonomi

Postmodern feministisk nationalekonomi påminner oss om att det är mer som står på spel än slutna system av ord och logik när modeller konstrueras och förståelsen av ekonomin skapas.

JANE ROSSETTI

Att antalet kvinnor inom den akademiska nationalekonomin ökat under flera årtionden har tydligt påverkat den nationalekonomiska praktiken. I och med att fler kvinnor väljer att bli ekonomer har forskningen inom området breddats och fördjupats på speciella sätt. Som Rebecca Blank formulerat det:

Utan tvekan har kvinnliga forskare utfört en hel del forskning kring genusrelaterade frågor som med all sannolikhet inte skulle ha blivit så ordentligt belysta om det bara funnits män inom ämnet. Att mycket av litteraturen som rör frågor om familj, barn och kvinnor i ekonomin har skrivits beror på kvinnliga forskare

res intressen och deras närvaro i yrket (Blank 1993: 119).

Blanks lista borde även omfatta frågor om skatter (se Waring 1988), kvinnor och utveckling samt ideellt arbete. Diskriminering, yrkessegregation, olika nivåer av arbetslöshet och arbetsmarknadsdeltagande hör alla hemma under rubriken "kvinnor i ekonomin" och har också behandlats i en omfattande litteratur. Allteftersom fler kvinnor kommer in i ämnet vidgar deras personliga erfarenheter fältet och för forskningen längre och djupare in i vissa ämnen, och kvinnor synliggörs som analysobjekt.

Det är emellertid inte med denna utvidgning av området som feministiskt tänkande inom nationalekonomin kommer att få sin största betydelse. Den största betydelsen ligger i en feministisk metod för *analysen*, inte i föremålet för denna. Modellerna för diskriminering på arbetsmarknaden skulle till exempel kunna använda neoklassisk ekonomisk analys som specificerar smak för diskriminering à la Gary Becker för att inkorporera diskriminering i den neoklassiska modellen. Feministisk ekonomisk analys gör mer än inriktar sig på kvinnor med hjälp av etablerade verktyg, kategorier eller metoder. Den skapar sina egna kategorier och sätt att göra analyser.

Skapandet av en feministisk diskurs inom nationalekonomin har börjat.¹ Denna diskurs är nära kopplad till postmodern teori och det är vad jag kommer att diskutera nedan. Jag kommer att lägga fram vad jag ser som feministisk kritik av nationalekonomin, visa hur postmodernism och feministisk ekonomi är besläktade, samt göra en bedömning av vad postmodernismen har att erbjuda feministisk nationalekonomi.

Feministisk nationalekonomi

Feministisk nationalekonomi har kanske inte etablerat ett nytt paradigm eller vetenskapligt forskningsprogram ännu. Den har, när allt kommer omkring, sin grund i feminismen, som i sig är omstridd. Även om man förefaller överens inom ett antal områden eller ämnen, vilka bör undersökas närmare, råder ännu ingen enighet om hur undersökningarna exakt bör göras. Hur skulle feministisk nationalekonomi analysera de sätt på vilka kvinnors löner bestäms? Vilka metoder vore lämpliga? Vilka kategoriseringar kan förbli problematiserade?

Men om det första steget att skapa en fe-

ministisk nationalekonomi är att kritisera den gamla nationalekonomins misslyckanden för att därigenom bereda plats för den nya, då har feministisk nationalekonomi hunnit en bra bit på väg. Feministisk kritik av ekonomiska paradig (med vilka jag här menar neoklassiska och marxistiska) är ett mycket bra, om än inte alltid medvetet, exempel på dekonstruktion i aktion. Jag vill inte förringa dessa former av kritik eller kalla dem osjälvständiga, utan visa hur feministisk kritik exemplifierar postmodernt tänkande. Låt mig skissa på likheterna.

1 Dualismer och hierarkier

Feministisk kritik² börjar med att man uppmärksammar de dualismer och hierarkier som finns i grundsatserna i ekonomisk teori och analys:

[V]ästerländsk filosofi efter upplysningen har sin grund i en starkt genuskodad väv av begreppsmässiga dualismer: objektivitet mot subjektivitet, förnuft mot känsla, kultur mot natur, positiv mot normativ, själ mot kropp, offentlig mot privat, kvantitativ mot kvalitativ o.s.v. Modern vetenskap identifierar manlighet med det första begreppet i varje par, kvinnlighet med den andra (Williams 1992: 1).

[V]i granskar kritiskt logiken och följdriktigheten i en uppsättning grundsatser som har splittrat ekonomens värld i två delar, omväxlande kallade offentlig och privat, marknad och hushåll, ekonomisk och icke-ekonomisk, egennyttig och altruistisk, manlig och kvinnlig (Folbre och Hartmann 1988: 185).

Folbre och Hartmann fortsätter med att påpeka: "Både inom de neoklassiska och marxistiska traditionerna har framförallt manliga ekonomer antagit att individuell egennyttia motiverar mäns beslut på den kapitalistiska marknaden, men den motiverar inte män eller kvinnor i den privata hemsfären" (1988:

185) och "Samtida neoklassiska ekonomer [...] fortsätter behandla den 'kvinnliga sfären' som skild från den 'manliga sfären' av individualism" (1988: 188). I marxistisk analys "har klassintresset traditionellt sett huvudsakligen definierats utifrån arbetarklassmännens intressen" (1988: 191). Den manliga, offentliga marknadssfären ges företräde framför den kvinnliga, privata hushållssfären. Den förre betraktas som det primära analysområdet. Hur den senare behandlas diskuteras nedan.

2 Utelämnanden och värderingar

De feministiska kritikerna visar sedan på vad som *utelämnats* eller inte värderats: familj, arbetet med eller värdet av barnafödande samt beslutsfattande i hushållet. Ett slående exempel finns i Seiz väldokumenterade passage (1992: 186-7) om vad som utelämnats i ekonomisk teori: hushållsproduktion, ideellt arbete samt konflikter i familjen runt arbets- och inkomstfördelning. Mer saknas, påpekar Seiz, än bara själva ämnena:

[I] diskussioner om ekonomisk policy angående till exempel beskattning, statsutgifter, ekonomisk utveckling och internationell handel ställs ytterst sällan frågan om vilka effekter olika val av policy kommer att få för kvinnor och på genusrelationer (Seiz 1992: 286).

Inom den neoklassiska traditionen har föreställningen om en enhetlig nyttofunktion dolt möjligheten att det finns konflikter mellan individerna i familjen. Inom den marxistiska traditionen har föreställningen att klassintressena är de viktigaste dolt möjligheten att det finns konflikter mellan individer inom samma klass. På grund av kopplingen till denna tydligt icke-egennyttiga och därför "icke-ekonomiska" domän har kvinnor själva framställts som förhållandevis "icke-ekonomiska" varelser (Folbre och Hartmann 1988: 185).

Folbre och Hartmann, som citerar Hartsock, fortsätter med att säga att denna uppfattning om individualism "endast kan förfäktas om man sätter parentes runt familjelivet, och i synnerhet runt att ta hand om barn, och exkluderar dem från analysen" (1988: 187) samt att "möjligheten att produkterna av hemproduktion kan vara ojämnt fördelade eller att egen tillgång till inkomster från marknaden kan påverka hur varor och fritid fördelas i hemmet beaktas helt enkelt aldrig" (1988: 189). Vidare:

Marxistiska ekonomer begränsar begreppet exploatering till det kapitalistiska företaget och använder klassolidaritetsretorik för att undvika frågan om eventuell exploatering i hemmet. [...] Marx analys av kapitalismen undvek frågor om hushållsproduktion och barnuppfostran. [...] Medan marxistiska ekonomer diskuterar hushållsarbete och familjens roll för kapitalackumulation tenderar de att minimera potentiella konflikter mellan män och kvinnor i hemmet och på arbetsplatsen. [...] Hushållsgöromålens faktiska arbetsprocess ignoreras (1988: 191).

Andra marxistiska analyser "förbigår tillfället att studera ojämlikheter i fördelning av tid och varor mellan män och kvinnor i jordbrukarhushåll" eller så antar de att "de ekonomiska konsekvenserna av barn inte skiljer sig åt mellan män och kvinnor" (1988: 191). Seiz tillägger: "Jag vill understryka att även om marxister har börjat göra intressanta studier kring arbetsmarknaden och arbetsplatser utifrån ett förhandlingsperspektiv har de inte systematiskt undersökt vilken betydelse kön har för arbetstagarnas förhandlingsposition i detta sammanhang" (Seiz 1991: 24).

Waller och Jennings gör följande observation:

Tendensen att ignorera kvinnor är inte bara ett förbiseende och tendensen att oreflekterat glida in i dualistiska konstruktioner inte bara ett fel i terminologin; det är resultatet av det faktum att vårt språk, i sig en kulturell artefakt, begränsar våra intellektuella konstruktioner och innefattar i sin struktur våra kulturella värden och fördomar. Kunskapens kulturella karaktär hindrar oss från att ställa vissa frågor därför att dessa frågor inte existerar som möjliga undersökningsområden i kulturen (1990: 618).

Vissa utelämnanden är slående. Cynthia Wood inleder sin artikel med:

Det är vid det här laget en grundsats i feministisk nationalekonomi att obetalt hemarbete (hushållsgöromål eller hushållsproduktion) inte tillskrivs status som en ekonomisk aktivitet i konventionell ekonomisk teori, och inte heller inkorporeras det på något meningsfullt sätt i en konventionell ekonomisk analys (1997: 47).

Liknande åsikter framförs av Bina Agarwal (1997) och Elizabeth Katz (1997).

3 *Det sagda och det utsagda*

Nästa steg är att uppmärksamma relationen mellan det sagda och det utsagda: betydelsen av den "kvinnliga sidan" för att visa på den "manliga sidans" existens. Den "andre" visas som eller hävdas vara den som krävs för att den förste ska vara möjlig. "Antagandet om en fixerad motsatsställning döljer dessa begrepps hierarkiska *ömsesidiga beroende av varandra* och den omfattning i vilken de beror av varandra för sin respektive betydelse" (Williams 1993: 144, min kurs.). I en diskussion om motsatsen rationell/emotionell slår England (1990: 167) fast: "I realiteten sker en mycket större sammanblandning av sfärerna emotion och kognition. Den radikala/kulturella feministiska positionen är att de är

obegripliga och ofruktbara utan varandra, att den begreppsliga separationen är artificiell". Folbre och Hartmann spårar den neoklassiska egennyttiga aktören från sextonhundratalets politiska teori (Locke, Hobbes) i vilken "individualismen är intimt förbunden med begreppet människa som ägare av sin egen person eller förmågor, utan skyldigheter gentemot samhället" (1988: 186). På detta sätt bortser man från aktiviteter utanför den individuella, isolerade mannen, "de år av omvårdnad, försörjning och beskydd som män [...] behöver" (1988: 187). Utifrån Adam Smiths kommentar om slaktarnas och andras bristande generositet observerar Folbre och Hartmann: "Men Smith påpekade aldrig att ingen av dessa handlare faktiskt lagar middagen" (1988: 187).

Wood leder denna iakttagelse i en annan riktning, från kvinnligt/manligt till första/tredje världens kvinnor, och definitionen av "produktion". Det redovisningssystem hon hänvisar till "omfattar vissa ickemonetära aktiviteter i tredje världen som ekonomiska därför att de är monetära aktiviteter i första världen" (1997: 62). Första världen bildar grunden för definitionen av produktion hos den "andre", i tredje världen; den senare har ingen autonom definition, utan är beroende av att den förstnämnda tillhandahåller en.

4 *Falska dikotomier*

Erkännandet av begreppens ömsesidiga beroende och den ena sidans tystnad utmanar den grundläggande organiseringen av de undersökta modellerna: kategoriseringen visar sig utgå från "falska dikotomier" (England och Kilbourne 1990: 167) och den förmodade allmängiltighet-heten visar sig vara baserad på en specifik världsbild, i det här fallet ett manligt perspektiv vid en viss tid och plats. Den egennyttiga individen visar sig vara ett

mycket speciellt slags varelse. Hur det speciella privilegieras kan göras tydligt genom analyser av de val som, underförstått, gjorts i konstruktionen av modellen. "Att utveckla ett teoretiskt argument, att utarbeta och pröva en hypotes och att tolka empiriska resultat, kräver att forskaren gör ett antal val [...]. Underförstådda antaganden och tystnader" kan analyseras (Seiz 1992: 289). På så sätt kan den egennyttiga, rationella aktörens primat utmanas.

Feministiska historiker och filosofer har på ett övertygande sätt argumenterat för att de moderna västerländska begreppen "rationalitet" och "individualitet" har utformats för att överensstämma med mäns speciella känslomässiga behov och självbilder (eller, för att vara mer exakt, män som är privilegierade genom klass och ras såväl som kön). [...] En feministisk analys skulle se denna *homo economicus* (den i ekonomin agerande individen) som en kraftigt förvrängd bild av mänskliga aktörer därför att man bortsett från att individer (både kvinnliga och manliga) ingår i sociala relationer som formar såväl våra handlingar som våra önskningsar (Seiz 1992: 295).

Val identifieras också som ett androcentriskt resultat:

Man kan hävda att de alternativ kvinnor har är så begränsade och så annorlunda jämfört med dem som män har, att det är extremt vilseledande att betona "valet" (Seiz 1992: 297).

Som Folbre och Hartmann sammanfattar: "Det vore bättre att kalla den ekonomiska individualism som är så central i den neoklassiska ekonomiska teorin för manlig individualism" (1988: 186). Jehlen formulerar det på följande sätt:

Som kritiskt begrepp refererar "genus" till kvinnor endast i så måtto att i dess frånvaro är

kvinnor vanligen osynliga. [...] Att blottlägga eventuella genusaspekter i centrala avsnitt i de till synes allra mest allmänmänskliga texterna har varit ett sätt att utmana bilden av att män förkroppsligar den transcendenta mänskliga normen (Jehlen 1990: 265).

Detta medför att man måste acceptera att det inte finns någon objektiv grund för analysen och att där finns värderingar som inte redovisas eller medges. Seiz ägnar ett långt avsnitt åt att gå igenom frågor om objektivitet, subjektivitet och "den vetenskapliga aktivitetens *sociala* natur", något som har framhållits av feministiska kritiker, inte rörande nationalekonomin utan det "vetenskapliga" projektet. Det feministiska argumentet

ifrågasätter de traditionella gränsdragningarna mellan egennyttia och altruism och menar att de kan vara lika tveksamma som de traditionella gränsdragningarna mellan vetenskap och humanism, fakta och värderingar, offentligt och privat, förnuft och känsla, manligt och kvinnligt (1988: 197).

England och Kilbourne hävdar att "rational choice-teoriernas fyra grundsatser harmoniseras lättare med en modell där jaget betraktas som helt avgränsat från andra, än en modell av jaget som en del av ett socialt sammanhang, och att denna obalans förvränger teorierna" (1990: 157). Det avgränsade jaget förknippas med det manliga, inte med det kvinnliga, vilket innebär att rational choice-teorier är uppbyggda kring män, inte människor. "Således är antagandet om nyttans ytterst subjektiva karaktär ännu ett exempel på hur modeller har sin grund i den socialt konstruerade manliga psykologins egenart, samtidigt som man hävdar att de grundar sig i en oföränderlig mänsklig natur" (1990: 164).³

Mer konkret pekar Wood på den godtyckliga uppdelningen i vad som räknas och vad

som inte räknas som produktion – ett resultat av en falsk dikotomi mellan ekonomisk och icke-ekonomisk aktivitet.

Att mala säd eller plocka kycklingar är marknadsanknutna aktiviteter i första världen; i tredje världens ekonomier skulle detta arbete räknas som en icke marknadsanknuten ekonomisk aktivitet [...]. Men att laga middagsmaten är något som kvinnor i första världen vanligen gör som en del av sitt obetalda hushållsarbete. Därför skulle det inte anses som en ekonomisk aktivitet när en kvinna i tredje världen gör det [...] (1997: 63).

5 Makt och auktoritet

Detta leder till en diskussion om makt och auktoritet både inom ämnet och i den policyskapande värld som vänder sig till nationalekonomin för att få råd. Hur och varför etableras och vidmakthålls dessa kategorier och hierarkier? Ursprunget till de androcentriska kategorier som utgör grundvalen i nutida neoklassisk nationalekonomi har spårats tillbaka till Descartes, Locke och Hobbes av de ovan citerade författarna, vilka i sin tur stöder sig på icke-ekonomisk feministisk kritik av modernismen som sådan (se till exempel Sandra Hardings arbeten). Dessa kategorier och deras hierarkiska relationer vidmakthålls av forskarsamhällets regler, och i synnerhet av dem som innehar makt. Thomas Kuhn poängterar i *The Structure of Scientific Revolutions* (1996) att paradigmen upprätthålls av mer än intellektuella försäkringar och följdriktighet. De vidmakthålls av dem som har investerat (mängder av humankapital) i dem genom kontroll över tidskrifter och anslag, forskningsprogram. Som Folbre och Hartmann formulerar det: "Vissa argument får större genomslag än andra delvis därför att de inbringar större vinster åt dem som avgör debattens utgång" (1988: 185).

Det är viktigt att påpeka att stödet åt ett existerande paradigm inte beror på någon medveten, defensiv egennytta bland dess utövare. Snarare är det så att de ser sig själva, i Lakatos-inspirerade termer, som deltagare i ett vetenskapligt forskningsprogram som strävar efter att fördjupa och bredda den korrekta teorin. I ett sådant forskningssammanhang utvärderar till exempel ekonomer argument som har sin grund i dominerande regler – nyttomaximering, "rationella" individuella aktörer. Författare till "bra" modeller (sådana som följer reglerna på intressanta sätt) belönas med publicering, fasta tjänster, stipendier och Nobelpris. Vare sig man ser detta som en intellektuell "den starkastes överlevnad" eller som framgång på "idémarknaden" blir utgången densamma. Ortodoxa författare har framgång, de återskapar och vidmakthåller sitt kollektiva grepp om makten och auktoriteten inom ämnet.

Den feministiska heterodoxa utmaningen är att konstruera ett alternativt paradigm som både har potentiell kraft och kan visa upp konkreta resultat och som därigenom vinner både proselyter och resurser. En "kärntrupp" av grundteser finns i feministisk nationalekonomi som kan ge bärighet åt ett sådant forskningsprogram. Som exempel kan nämnas en bredare förståelse av beslutsfattande som utgår från ömsesidigt beroende, inte autonoma aktörer, en tydlig omdefiniering av vad som betraktas som arbete eller produktion samt (naturligtvis) att man tydligt uppmärksammar och undersöker betydelsen av genus på alla områden. Viss positiv och negativ heuristik förblir obestämmd, i synnerhet *metodologiska* frågor. Det står redan klart att den feministiska nationalekonomin kännetecknas av ett mer pluralistiskt förhållningssätt till metodologisk praxis, att en formell matematisk modell

inte är en nödvändig komponent i "bra" feministiskt ekonomiskt arbete, att detta att faktiskt tala med enskilda konsument, tillverkare, mödrar och arbetslösa personer istället för att samla in och analysera statistik om dem är en accepterad, till och med rekommenderad, forskningsmetod. Och ändå, bortom en enkel pluralism, kvarstår svåra metodologiska frågor som till exempel: *kan* en formell matematisk modell vara "bra" feministisk nationalekonomi? Under vilka förutsättningar? Eftersom feministiska ekonomer själva kommer från neoklassiska, marxistiska och institutionella perspektiv kan man inte förvänta sig någon snar eller enkel lösning på metodologiska frågor.

6 Standard

Frågan om standard kommer oundvikligen upp. Om man lyckades omdefiniera kategorier och hierarkier så skulle ekonomisk analys utgå från ett annorlunda – icke-androcentriskt – perspektiv, och man skulle kanske få andra resultat och ställa andra krav. Julie Nelson har, i en av de mest inflytelserika artiklarna i feministisk nationalekonomi (1992), diskuterat vilka dessa krav skulle kunna vara. Eftersom nationalekonomi skulle bedrivas annorlunda är det inte en särskilt avlägsen tanke att resultatet skulle kunna bli en annan ekonomisk politik.

Ingen borde bli förvånad över att den ekonomiska diskursen är ett mycket viktigt och politiskt omstritt område. De teoretiska, empiriska och metodologiska frågor som genereras i nationalekonomin, som resultat av politiska konflikter utanför ämnet, erbjuder spännande utmaningar för alla ekonomer och konsekvenserna av dessa debatter kommer att bli långtgående (Seiz 1992: 301).

Om [...] man använder ett kriterium som bygger på första världen/tredje part för att definiera ekonomisk aktivitet åt policyskapare, då är det inte överraskande att program som inriktar sig på kvinnors icke-marknadsmässiga arbete i tredje världen har en tendens att fokusera enbart på sådant hushållsarbete som utförs på marknaden i första världen. [...] Detta gäller i synnerhet när sådana program utarbetas av internationella organ såsom Världsbanken, vars uttalade funktion är att syssla enbart med "produktiva" eller ekonomiska aktiviteter. Fastän sådana aktiviteter givetvis är värda uppmärksamhet och åtgärder som riktas mot dem säkerligen bidrar till att förbättra kvinnors välfärd, så antyder bristen på uppmärksamhet att andra sysslor i hemmet, som att ta hand om barn och laga mat, fortsätter vara marginaliserade i utformandet av handlingsprogram (Wood 1997: 64).

Seiz menar att objektivitet inte går att uppnå och tar upp frågor om utvärdering. "Hur kan feminister visa att alla undersökningar bygger på värderingar och peka på kunskapens brister utan att hemfalla till relativism eller framstå som om man värderar påståenden huvudsakligen i den mån de överensstämmer med feminismens politiska mål oavsett andra kriterier?" (Seiz 1992: 283). Den lösning hon föreslår är att feministiska ekonomer ska följa allmänna regler för ett sansat och respektfullt samtal, "att vara öppen för kritik, för att konfronteras med bevis och för övertalning" (1992: 284). Detta är lösningen som presenteras (om än inte vad gäller frågor om feminism i sig) av McCloskey i *The Rhetoric of Economics* (1985) och mera allmänt av Rorty i *The Consequences of Pragmatism* (1982). Seiz tillägger "att tydligt framhålla att alla undersökningar styrs av värderingar samt att belysa dessa värderingar borde underlätta (inte hindra) undersökningar och prövanden av teorier" (1992: 284).

Fröet till sin egen undergång

Att erkänna att "alla studier styrs av värderingar" och att man inte kan hoppas på att de ska vara objektiva och allmängiltiga för feministisk nationalekonomi medför ett problem som erkänts av författarna själva och som är gemensamt för allt postmodernt arbete. "Att postulera en universell kvinnans ståndpunkt är att ägna sig åt samma sorts falska generaliseringar som feminister avskyr i androcentriska diskurser" (Seiz 1992: 282).

Således innebär att formulera "kvinnors" självförståelse att man homogeniserar samlarfolket! Kungs, japanska bönders under Meiji-restaurationen, arbetarklass-chicanas på elektronikfabriker i Maquiladoras-zonen och svarta lesbiska yrkeskvinnors i Washington D.C. sätt att vara och veta. [...] Svarta feminister har till exempel påmint sina vita systrar om att ras, nationalitet, sexualitet o.s.v. konstruerar betydelser/erfarenheter av genus – det finns ingen allmängiltig "kvinna" (Williams 1993: 147).

Williams argumenterar för att konstruktionen av en feministisk nationalekonomi måste "omfatta denna komplexitet eller också löpa den reella och ständigt aktuella risken att förbli sorgligt ofullständig" (1993: 8). Wood påpekar i sina egna arbeten att det ofrånkomliga blir problem när man på ett bättre sätt försöker definiera obetalt hushållsarbete eftersom man "i tredje världen-sammanhang [måste] diskutera naturahushållning och hushållsarbete som olika kategorier, även när de förekommer i samma hushåll, båda är obetalda och utförs av samma kvinna samtidigt" (1997: 65). Dikotomin mellan ekonomisk och icke-ekonomisk produktion är inte lätt att kringgå, inte heller att göra universell.

Men postmodernismen lär oss att dessa teorier – alla teorier – är ofullständiga i den

meningen att ingen teori någonsin kan vara verkligt universell. Ekonomer, inklusive feministiska ekonomer befinner sig på olika platser och kommer att se olika saker och se "samma" sak olika. Två viktiga implikationer följer. För det första, att det saknas en universell Sannings-standard i förhållande till vilken man kan bedöma sitt eget perspektiv ger legitimitet åt en mängd perspektiv och förhindrar ett *slutligt* avgörande vad gäller relativa förtjänster. Det resulterar i en önskan och ett behov av att betona respektfulla, öppna samtal och metodologisk pluralism.

För det andra, och viktigare, medför en postmodern förståelse med *nödvändighet* en ofullständig teori. En av de viktigaste insikterna i postmodern teori är att man aldrig kan finna sig utanför en kontext, det vill säga ett språkstyrt nät av betydelser, motsatser och värderingar. Man är konstruerad av och befinner sig i en viss värld, vid en viss tid och plats. Mitt perspektiv och mitt jag kan mycket väl förändras över tiden, men bara förändras, inte upphöra att existera. Man befinner sig alltid i *någon* kontext (åtminstone så länge man är vid liv). Sålunda är varje modell eller analys eller argument baserat på ett specifikt, distinkt, icke-universellt och därigenom ofullständigt sammanhang eller perspektiv (förutom, kanske, om Man är Gud). Att försöka konstruera en komplett teori som konsekvent innefattar alla perspektiv samtidigt är att återgå till en modernistisk världsuppfattning, där vi försöker utplåna perspektiv och enas om var vi ska stå och vilken grunden för detta enda, privilegierade perspektiv ska vara. Bara då kan vi alla ha samma utsikt och bygga teorier och modeller som fullständigt representerar denna syn. Teoretisk ofullständighet är ett oundvikligt resultat av en postmodern förståelse av världen. Feministisk nationalekonomisk teori kan

bli (och har blivit) mer öppen för olika perspektiv (till exempel genom att uppmärksamma de konsekvenser ras har för färgade kvinnor eller skillnader mellan första och tredje världen) men den kan inte omfatta *alla* perspektiv. Vad skulle feministisk nationalekonomi vara om den till exempel omfattade perspektivet att genus inte har någon betydelse? All strävan att nå fullständighet är dömd att misslyckas. Diskussionerna om hur viktiga de kategorier som vi väljer och hur viktiga de som uteslutits är kommer att fortsätta: "Och dessa diskussioner kommer aldrig att nå ett 'avgörande' eftersom metodologiska val alltid innebär värderingar, vare sig de är politiska, estetiska eller pragmatiska för att främja karriären" (Seiz 1992: 300).

Ur ett postmodernt perspektiv är det ofrånkomligt att argumenten inte kan få en slutlig lösning. Å ena sidan stimulerar det till ständigt fortgående diskussioner och debatter; nya, intressanta och slagkraftiga argument som får oss att betrakta världen med nya ögon om och om och åter om igen. Vi är tvungna att omvärdera, att lyssna, att förtydliga våra egna tankar. Det är utomordentliga egenskaper för en intellektuell debatt och postmodernismen håller oss på alerten, vilket är en bra sak.

Å andra sidan bär det med sig fröet till sin egen destruktion/dekonstruktion. Därför att "val alltid är värdering" kommer personer med andra värderingar att göra andra val och peka på de uteslutningar och specifika hierarkier som underbygger ens egna teorier, till exempel feministisk nationalekonomi. De som dekonstruerar en teori riskerar samma kritik av påstådd allmängiltighet och ensidigt perspektiv. Medan vissa uteslutningar kan korrigeras (till exempel vad gäller färgade kvinnor), kan sådant vars uteslutning beror på själva grundteserna i feministisk national-

ekonomi inte inkorporeras utan att förstöra feministisk nationalekonomi i sig självt. Likaväl som neoklassiska eller marxistiska eller institutionsteorier kan dekonstrueras, så kan feministiska. Eftersom författare alltid har ett perspektiv kan teorin inte undvika perspektiv. Författare måste befinna sig någonstans i det sociala/lingvistiska fältet. Något antagande, någon kategori blir grundläggande. Allt som behövs är att man utgår från en ståndpunkt som skiljer sig från det fundamentala perspektivet i feministisk ekonomi. Utifrån det perspektivet kan man peka på de uteslutningar och hierarkier som finns underförstådda i feministisk nationalekonomi, visa hur teorin saknar en (ur kritikerns perspektiv) väsentlig kategori eller att teorin implicit utgår från en universalitet som inte existerar. Detta borde vara lättare att göra för någon som står *utanför* ett feministiskt perspektiv än för någon som omfattar det. Jag avser inte att presentera ett helt genomarbetat förslag utan bara argumentera utifrån ett exempel för att illustrera själva poängen. Det skulle kunna låta som följer:

"En grundprincip i feministiskt nationalekonomiskt tänkande är att genus är väsentligt. Män och kvinnor, i allmänhet och i genomsnitt, är socialt konstruerade som varandras motsatser och tillhör skilda världar och har skilda perspektiv. Egenskaper som förknippas med den manliga halvan uppvärderas och de förknippade med den kvinnliga halvan undervärderas. Feministisk nationalekonomi vill inte bara konstatera, utan också medvetet inkorporera, existensen av skilda genus i den ekonomiska analysen. Ytterst är således feministisk nationalekonomi beroende av dessa två motsatta kategorier av manligt och kvinnligt. Den placerar dessa två konstruerade genus i centrum, dock utan den gamla hierarkiska relationen mellan de två,

och går vidare därifrån. Därför, skulle ett argument kunna lyda, privilegierar den dikotoma genus framför andra tänkbara kategorier.”

”Vi vet emellertid att genus inte är en ’essentiell’ komponent hos individer, utan en socialt konstruerad sådan. Vilka antaganden i feministiskt nationalekonomiskt tänkande gömmer sig bakom denna speciella konstruktion av en genusedifierierad värld? Kanske kan man visa att det implicit är en heterosexuell världsbild, i vilken två genus är nödvändiga, till och med grundläggande. Kanske kan det förklara den feministiska ekonomins tidiga intresse för genusaspekter på förhandlingar och beslutsfattande inom hushållet – en outtalad förutsättning att hushåll består av två genus. Om världsbilden var homosexuell skulle denna speciella fråga sakna intresse. Snarare skulle man förvänta sig att ämnet var konfliktlösning *mellan* hushåll av skilda genus, eller kanske bara av skilda kön. Skulle det i en homosexuell värld finnas *behov* av konstruerat genus? Om så vore kan man misstänka att genusidentiteterna skulle se helt annorlunda ut än dem i vår heterovärld. Den feministiska nationalekonomins tonvikt på genus döljer att den förutsätter en universell heterosexualitet i vilken två motsatta och komplementära genus är socialt nödvändiga, och som därigenom *förefaller* vara universella. Detta tystar den homosexuella världen.”

Den här typen av kritik kan inte inkorporeras ens i en pluralistisk feministisk nationalekonomi, för den vill radera ut skillnader som beror på genus; ett av feministisk nationalekonomis grundläggande antaganden. Homosexuell nationalekonomi skulle (i detta hypotetiska exempel) demontera feministiska kategorier genom att undergräva illusionen om behovet/den universella

existensen av distinkta genuskodade identiteter – vad den skulle sätta istället är en intrikat fråga. Anhängare av feministisk nationalekonomi kan i sin tur inte hävda att den homosexuella uppfattningen är *fel*, att en genuskodad identitet *är* ett universellt sätt att vara. Feministisk nationalekonomi skulle avslöjas som lika ensidig i valet av perspektiv, lika partikulär som det som den försöker ersätta, om än partikulär på ett annat sätt.

Postmodernism och feminism

Jag har sökt visa att medvetet eller ej följer feministisk kritik av neoklassisk och marxistisk nationalekonomi en postmodern linje på många sätt. Båda ifrågasätter de kategorier och hierarkier på vilka teori och analys grundar sig. Båda ifrågasätter den allmängiltighet och objektivitet som ekonomisk teori indirekt gör anspråk på. Båda leder till frågor om standard och värderingar och policyimplikationer. De kräver en omkontextualisering av teorin för att visa att långt ifrån att diskutera allmängiltiga erfarenheter presenterar icke-feministiska modeller speciella, genusspecifika erfarenheter och framhäver den manliga sidan av vetenskap, rationalitet och marknaden. När man lägger till genus som kategori kompliceras analysen men berikas också genom att nya och intressanta frågor uppkommer. På dessa sätt är postmodernismen i allmänhet en allierad till feministisk nationalekonomi, i och med att den förser oss med en teori om kunskap och språk som ger stöd åt den feministiska kritiken av andra befintliga ekonomiska teorier.

I synnerhet dekonstruktion kan, genom att den förser oss med en mer specifik kritik av den icke-feministiska nationalekonomins grundtexter, bidra mer till feministisk nationalekonomi än vad som hittills varit fallet. En del inledande arbeten har gjorts⁴ men

mycket återstår. Fördelen skulle vara att man kan avvisa vissa speciellt viktiga texters anspråk på allmängiltighet, att man kan undergräva deras status och därigenom förstärka postmodernismens allmänna påståenden med specifika exempel. Modesta kritiska påpekanden om att neoklassisk och marxistisk analys är ofullständiga och att det finns fördelar med att vidga analysen genom att uppmärksamma teorins genuskodade grund, kan göras mera kraftfulla genom att man plockar isär texter. På det hela taget har feministisk kritik hittills inte påvisat hur teorierna undergräver sig själva, bara att de är baserade på det särskilda (en man), inte det universella (en person). Dekonstruktiva läsningar skulle visa detta. De skulle illustrera hur det "andra" genuset, den andra och underordnade kategorin, redan är närvarande och gör det möjligt för den överordnade att fungera som den gör. Det är alltså inte fråga om att lägga till någonting till analysen utan att visa vad som redan finns där. Denna andra kategori behöver inte läggas till analysen, den finns där redan. Dekonstruktiv läsning kan tydligt visa hur detta "andra" behandlas.

Denna insikt finns implicit i många av ovan nämnda verk. Om man mer tydligt utvecklade detta skulle det stärka argumenten för att det är inte bara är trevligt utan nödvändigt att direkt beakta genus. Om feministiska ekonomer klart visar att en analys som omfattar genusaspekten inte utelämnar det andra könet, utan är beroende av dem på ett särskilt sätt, då kommer kravet på en "mer inklusiv" nationalekonomi att ändras till krav på en mer ärlig: en som erkänner den implicita roll som ges kvinnor, hushåll och jaget i förbindelse med andra. Således är det här inte en appell för att någonting ska tillföras utan för att man öppet ska erkänna och utvärdera vad som redan finns där. Att

beakta det som hittills varit underordnat och förbiset i diskussionen visar sig vara en nödvändighet och inte en storsint gest av dem som är delar av den dominerande diskursen. Det är en insikt från dekonstruktionen som inte har utnyttjats fullt ut, en fördel med postmodernistiskt tänkande som feministiska kritiker av nationalekonomiskt tänkande borde dra fördel av.

Dekonstruktion är således ett redskap eller en strategi som inte bör förbises i feministisk kritik av andra ekonomiska teorier. Den är ett kraftfullt förstörelsevapen. Men det är tveeggat eftersom det utplånar den feministiska nationalekonomins anspråk på att vara bättre eller sannare än det som den söker ersätta. Anklagelsen om "ensidigt perspektival" blir en lika adekvat anklagelse mot feministiskt nationalekonomiskt tänkande som mot dess androcentriska föregångare. Eftersom feministisk nationalekonomi måste stå någonstans för att kunna börja, måste ett eget perspektiv inkorporeras. Den måste ha några grundläggande uppfattningar, vilket innebär att den riskerar att bli anklagad för falsk allmängiltighet och för att tysta någon annan grupp av "andra". I en postmodern värld kan teorier inte vara annat än ofullständiga, specifika och föränderliga. Själva grundteserna om genus, till exempel, är inte på *terra firma* och kan inte heller vara det. Så om man öppet ansluter sig till postmodernerna tankar och dekonstruktionens kritiska strategier får man betala ett icke försumbart pris.

Och ändå erbjuder en postmodern värld sätt att tänka som gör att anklagelser för subjektivitet snarare än objektivitet inte är ödesdigra. Man måste argumentera för – vilket också görs – att feministisk nationalekonomi erbjuder en bättre ingång till problem rörande produktion, konsumtion, marknader och offentlig policy än vad icke-feministisk

nationalekonomi gör. Det finns inte längre några underförstådda antaganden och implicita krav. Eftersom man vet att varje perspektiv är en reflektion av värderingar måste detta klart påpekas. Således ser vi feminister som medvetet omdefinierar ämnets bredd, som diskuterar definitionen av "nationalekonomi" och "ekonomi" för att i diskussionen föra in hittills ignorerade aspekter av att dra försorg om sig själv och sitt hushåll vid sidan av marknaden. Vi hör en klar metodologisk debatt,⁶ snarare än en reflexiv praxis av någon vedertagen åsikt om den. Kanske ännu mer förvånande är att vi uppmuntras att i en mängd olika fora öppet deklarerar våra egna perspektiv, positioner och vilka resultat vi hoppas på snarare än att dölja dem i "opartiskt" språk. Som i andra ämnen, så också i nationalekonomin, har den postmoderna synen öppnat upp debatten mot tidigare utforskade, och stundtals ofrutsedda, områden. Feministisk nationalekonomi är det bästa exemplet hittills på detta inom nationalekonomin.

Debatten om rationalitetens betydelse och dess användning i ekonomiska modeller är ett mycket bra exempel på hur andra delar av diskussionen kan utvecklas. När vi tittar närmare på de betydelser vi som ekonomer har gett ordet och avslöjar dess manliga slagsida, kan vi inte annat än att konstatera att betydelsen av "rationalitet" beror på dess relation till en mängd andra antaganden inom teorin. Vi har inget annat val än att konstatera att när dessa antaganden förändras, förändras ordets betydelser och, lämpligt nog, antar det tydligt en mer relationell ton och innehåll.

Ett dekonstruktivt/postmodernt ifrågasättande av förutsättningar och betydelser är långt ifrån något som tillåter oss att bara passivt sitta och förstöra texter och betydelser,

tvärtom stimulerar det oss att ge betydelser åt de ord vi använder och de idéer vi utforskar och formulerar; det tvingar oss att inse att betydelser inte kan existera oberoende av världen och våra platser i den. En postmodern förståelse av världen förvandlar oss inte till bleknosiga konnässörer av besynnerliga texter. Den tvingar oss tillbaka *in i* världen. En av de största fördelarna med en postmodern feministisk nationalekonomi är den påminner oss, som ekonomer, om att det är någonting mer som står på spel här än bara slutna system av ord och logik som kan analyseras eller förstås oberoende av världen, både i och utanför universitetet, som vi lever i och genom vilken vi konstruerar våra modeller och vår förståelse av ekonomin.

Översättning: Karin Lindeqvist. Bearbetning av Anita Nyberg.

© Jane Rossetti. Artikeln är en något kortad version av artikeln "Postmodernism and Feminist Economics" publicerad i *Postmodernism, Economics and Knowledge* (2001) Stephen Cullenberg, Jack Amariglio och David F. Ruggio (red.), Routledge.

NOTER

1. Se till att börja med Nelson (1992), Seiz (1992), Folbre och Hartmann (1988), Williams (1992), Jennings och Waller (1990), Strassman (1994), Waring (1988).
2. Här inriktar jag mig primärt på Folbres och Hartmanns (1988), Nelsons (1992) och Seiz (1992) arbeten som är de tydligaste exemplen. De flesta, om inte alla, av de andra här citerade arbetena innehåller element av samma analys. För att göra det mer hanterbart begränsar jag fältet. Jag gör argumentet nedan i logisk följd: det rekonstruerar delar av kritikernas argument

- för att spegla ordningen på det dekonstruktiva argumentet jag framförde ovan för att göra likheterna tydligare. Läsare som önskar en mer omfattande introduktion till feministisk nationalekonomi bör konsultera Marianne A. Ferber och Julie A. Nelson (red.) (1993) eller Edith Kuiper och Jolande Sap (red.) (1995).
3. Se Williams (1992) som analyserar hur feministisk kritik har gjort sig skyldig till falska generaliseringar vad gäller ras.
 4. Till exempel, i det ekonomiska tänkandets historia, se Michele Pujol (1992).
 5. Tidigare författare, i synnerhet den "gamla hushållskunskapskolan" ["old home economics"] ägnade sig åt dessa frågor och skapade utgångspunkten för den aktuella debatten. Se till exempel Hirschfeld (1990) och det nummer av *Feminist Economics* som ägnas Margaret Reid.
 6. Diana Strassmann, ledare i *Feminist Economics* 3:2, och de referenser som hänvisas till där.

LITTERATUR

- AGARWAL, BINA (1997) "Bargaining' and Gender Relations: Within and Beyond the Household", *Feminist Economics* 3:1.
- BLANK, R. M. (1992) "A Female Perspective on Economic Man?", Sue Rosenberg Zalk & Janice Gordon-Keller (red.) *Revolutions in Knowledge: Feminism in the Social Sciences*, Westview Press.
- ENGLAND, PAULA (1990) "Feminist Critiques of The Separative Model of Self: Implications for Rational Choice Theory", *Rationality and Society* 2(2).
- ENGLAND, PAULA & KILBOURNE (1990) "Markets, Marriages and Other Matters: The Problem of Power", Roger Friedland & A.F. Robertson (red.) *Beyond the Marketplace: Rethinking Economy and Society*, Aldine de Gruyter.
- Feminist Economics* (1996), specialnummer om Margaret Reid, 2(3).
- FERBER, MARIANNE A. & NELSON, JULIE A. (red.) (1993) *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*, University of Chicago Press.
- FOLBRE, NANCY & HARTMANN, H. (1988) "The Rhetoric of Self Interest and the Ideology of Gender", Arjo Klamer, Donald N. McCloskey & Robert M. Solow (red.) *The Consequences of Economic Rhetoric*, Cambridge University Press.
- HIRSCHFELD, M. (1996) "The 'Old' Home Economics", opublicerat.
- JEHLEN, M. (1990) "Gender", Frank Lentricchia & Thomas McLaughlin (red.) *Critical Terms for Literary Study*, University of Chicago Press.
- JENNINGS, A. & WALLER, W. (1990) "Constructions of Social Hierarchy: The Family, Gender, and Power", *Journal of Economic Issues* 24 (2).
- KATZ, E. (1997) "The Intra-Household Economics of Voice and Exit", *Feminist Economics* 3:3.
- KUIPER, EDITH & SAP, JOLANDE (red.) (1995) *Out of the Margin: Feminist Perspectives on Economics*, Routledge.
- MCCLOSKEY, DONALD N. (1985) *The Rhetoric of Economics*, University of Wisconsin Press.
- (1994) *Knowledge and Persuasion in Economics*, Cambridge University Press.
- NELSON, JULIE A. (1992) "Gender, Metaphor and the Definition of Economics", *Economics and Philosophy* 8(1).
- PUJOL, MICHÈLE A. (1992) *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*, Edward Elgar.
- RORTY, RICHARD (1982) *The Consequences of Pragmatism: Essays 1972-1980*, University of Minnesota Press.
- SEIZ, J. A. (1991) "The Bargaining Approach and Feminist Methodology", *Review of Radical Political Economy* 23.
- (1992) "Gender and Economic Research", Neil de Marchi (red.) *Post-Popperian Methodology of Economics: Recovering Practice*, Kluwer Academic.
- STRASSMAN, D. (1994) "Feminist thought and Economics: Or, What Do the Visigoths Know?", *American Economic Review* 84(2).

- (1997) "Expanding the Methodological Boundaries of a Feminist Economics", *Feminist Economics* 3(2).
- WALLER, W. & JENNINGS, A. (1990) "On the Possibility of a Feminist Economics: The Convergence of Institutional and Feminist Methodology", *Journal of Economic Issues* 24(2).
- WARING, M. (1988) *If Women Counted: A New Feminist Economics*, Harper and Row.
- WILLIAMS, R. M. (1993) "Race, Deconstruction, and the Emergent Agenda of Feminist Economic Theory", Marianne A. Ferber & Julie A. Nelson (red.) *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*, Chicago University Press.
- WOOD, CYNTHIA A. (1997) "The First World/Third Part Criterion: A Feminist Critique of Production Boundaries in Economics", *Feminist Economics* 3:3.

SUMMARY

The increasing presence of women in academic economics in the past several decades has had a clear impact on the practice of economics. There are similarities between postmodernism and feminist economics. Both question the categories and hierarchies on which theory and analysis is based, the universality and objectivity implicitly claimed by economic theory, and standards and values, and policy implications. They call for a re-contextualisation of theory, to show that far from discussing universal experiences, the non-feminist models present particular gendered experiences, raising up the male side of science, rationality and the market. Adding gender as a category complicates the analysis, but enriches it, by asking new and interesting questions. In these ways, postmodernism in general is an ally of feminist economics, by providing a theory of knowledge and language to support the feminist criticisms of other extant economics.

JANE ROSSETTI